

DESPRE
NATURA UMANĂ

Filozof, scriitor, publicist, compozitor, realizator de emisiuni de televiziune, editor, Roger Scruton (1944–2020) a fost una dintre cele mai marcante și mai originale personalități ale vieții intelectuale britanice. După ce a studiat filozofia la Colegiul Jesus din Cambridge, a petrecut un an în Franța, predând la Colegiul Universitar din Pau. În decursul carierei sale, a fost profesor de filozofie la Colegiul Birkbeck din Londra și la Universitatea din Boston și a ținut cursuri la numeroase universități de prestigiu, între care Princeton, Stanford, Louvain, Oslo, Bordeaux și Cambridge. A fondat Grupul Conservator de Filozofie, care, în anii '70 și '80, a avut o puternică influență asupra curentelor de opinie din Marea Britanie. Articolele sale, pe teme politice, sociale și culturale, apar frecvent în presa engleză și americană. Roger Scruton a jucat un rol important în trezirea interesului, în Occident, asupra situației disidenților din țările comuniste, fiind decorat pentru sprijinirea rezistenței anticomuniste de către președintele ceh Václav Havel. Cărțile lui au fost traduse în peste 20 de limbi.

Cărți: *The Aesthetics of Architecture* (1979), *Kant* (1983, 2001, trad. rom. Humanitas, 1998, 2006), *Spinoza* (1987, 2002, trad. rom. Humanitas, 1996, 2006), *A Land Held Hostage: Lebanon and the West* (1987), *Modern Philosophy: An Introduction and Survey* (1994), *The Aesthetics of Music* (1997), *An Intelligent Person's Guide to Modern Culture* (1998, 2000, trad. rom. *Cultura modernă pe înțelesul oamenilor inteligenți*, Humanitas, 2011, 2017), *The West and the Rest: Globalization and the Terrorist Threat* (2002, trad. rom. *Vestul și restul: Globalizarea și amenințarea teroristă*, Humanitas, 2004), *I Drink Therefore I Am: A Philosopher's Guide to Wine* (2009; trad. rom. *Beau, deci exist: O călătorie filozofică în lumea vinurilor*, Humanitas, 2014), *Beauty* (2010), *The Uses of Pesimism And the Danger of False Hope* (2010; trad. rom. *Foloasele pesimismului și pericolul falsei speranțe*, Humanitas, 2022), *Sexual Desire: A Philosophical Investigation* (2006; trad. rom. *Doriința sexuală: O cercetare filozofică*, Humanitas, 2019), *Notes from the Underground* (2014).

CUPRINS

<i>Prefață</i>	7
I. Genul uman	9
II. Relațiile umane	58
III. Viața morală	87
IV. Obligații sacre	120
<i>Indice de nume</i>	151
<i>Indice de materii</i>	155

PREFAȚĂ

Prezentul text este o versiune revizuită a celor trei prelegeri comemorative Charles E. Test pe care le-am ținut, sub auspiciile Programului James Madison, la Universitatea Princeton în toamna anului 2013. Sunt foarte recunoscător programului și directorului acestuia, Robert P. George, pentru invitație și pentru ospitalitatea pe care mi-au arătat-o în timpul vizitei. Sunt recunoscător îndeosebi publicului plin de viață pe care un vizitator se poate aștepta întotdeauna să-l găsească la Princeton, precum și spiritului de cercetare neîngrădită care domnește acolo. Pregătind aceste prelegeri pentru publicare, sunt conștient că ele reprezintă cel mult un rezumat al vederilor mele și nu rezolvă toate dificultățile care-i vor veni în minte cititorului atent. Unele dintre aceste dificultăți sunt discutate în cartea mea, *Sufletul lumii*, și în cel de-al patrulea capitol adăugat prelegerilor de față. Altele vor trebui să aștepte o încercare ulterioară de a le lămuri sau, dacă nu, să mă însoțească în mormânt.

Versiunile preliminare ale acestei lucrări au fost citite de Bob Grant, Alicja Gescinska și de doi recenzenti anonimi ai editurii Princeton University Press, toate comentariile lor fiindu-mi de un imens folos.

Scrutopia, Paște 2016

GENUL UMAN

Noi, oamenii, suntem animale și, ca atare, suntem supuși legilor biologiei. Viața și moartea noastră sunt procese biologice asemănătoare celor pe care le putem observa și la alte animale. Avem nevoi biologice și suntem influențați și constrânși de gene, care au propriul lor imperativ reproductiv. Iar acest imperativ genetic se manifestă în viața noastră emoțională în feluri care ne reamintesc de trup și de puterea pe care o are asupra noastră.

De secole, poeții și filozofii – în frunte cu Platon – spun povești despre iubirea erotică. Ele învestesc obiectul iubirii cu o valoare, un mister și un statut metafizic ce par să îl scoată în afara rânduiei naturale. Biologia nu pare să figureze mai deloc în aceste povești, chiar dacă ele n-ar avea nici o noimă fără condiția noastră de animale reproducătoare, care și-au câștigat o nișă prin selecție sexuală.

Precum cimpanzeii, lupii și tigrii, suntem ființe teritoriale. Ne revendicăm teritoriul și luptăm pentru el, iar genele noastre, care necesită tocmai o astfel de revendicare exclusivă de habitat pentru ca replicarea lor să fie garantată, contează pe victoria noastră. Și totuși, atunci când luptăm, o facem de regulă în numele unui ideal

înalt: dreptate, libertate, suveranitate națională, chiar Dumnezeu însuși. Încă o dată, avem, se pare, obiceiul de a ne spune povești care nu fac nici o trimitere la realitățile biologice de la care pornesc.

Până și cele mai nobile trăsături umane au o bază biologică – sau cel puțin așa s-ar părea. Sacrificiul de sine care o face pe femeie să lase totul la o parte pentru copiii săi, curajul care le dă ființelor umane puterea să îndure cele mai mari greutăți și primejdii de dragul unui lucru pe care îl prețuiesc, chiar și acele virtuți, precum cumpătarea și dreptatea, ce par a ne impune să ne înfrângem propriile dorințe – toate, după opinia multora, au un echivalent în rândul animalelor inferioare și o unică explicație, care e valabilă pentru toate speciile. Afecțiunea personală a fost introdusă în sfera biologicului mai întâi de către Freud, cu teoria lui ultra-metaforică, acum în mare parte discreditată, referitoare la libido, iar mai apoi de teoria atașamentului a lui John Bowlby, pentru care iubirea, sentimentul pierderii și doliul sunt explicabile, cel puțin în parte, drept produse filogenetice ale nevoii noastre de a avea o „bază de siguranță”.¹ Bowlby era psihiatru și știa prea bine că ființele umane nu doar își moștenesc capacitățile emoționale, ci le și adaptează și rafinează. Cu toate astea, el a descris iubirea, sentimentul pierderii și doliul ca procese biologice și a susținut că „legătura pe care o are copilul cu

1. John Bowlby, *Attachment and Loss*, vol. 1–3, Basic Books, New York, 1969–1980; John Bowlby, *A Secure Base*, Routledge, New York, 1988. [Trad. rom.: *O bază de siguranță*, Trei, București, 2011 (n. tr.).]

mama lui este versiunea umană a unui comportament adesea observat la multe specii de animale¹.

Punând acest comportament în contextul lui etologic, Bowlby a reușit să dea o explicație mult mai plauzibilă a atașamentelor noastre primare decât cea oferită de Freud și de continuatorii săi direcți. Sentimentele noastre personale de afecțiune, afirma el, trebuie explicate în termeni funcționali, prin rolul pe care îl îndeplinesc în „mediul [nostru] de adaptare evolutivă“, termeni care nu operează nici o distincție ontologică radicală între noi și alte mamifere. Descoperirea hormonului oxitocină și a efectului pe care îl are asupra animalelor din multe specii diferite, predispunându-le la relații afectuoase cu alți membri ai aceleiași specii, a întărit și mai mult ideea că atașamentul poate fi înțeles și explicat independent de poveștile cu care noi, oamenii, îl împodobim.

Când Darwin și Wallace au venit pentru prima dată cu ideea selecției naturale, s-a pus întrebarea dacă nu cumva numeroasele noastre atribute „superioare“, precum moralitatea, conștiința de sine, capacitatea de a simboliza, arta și sentimentele interpersonale, creează un asemenea decalaj între noi și animalele „inferioare“ încât să necesite o explicație de alt tip. La început, Wallace a răspuns că nu, dar mai târziu și-a revizuit părerea, trăgând concluzia că există un salt calitativ în rânduiala lucrurilor, care face ca facultățile superioare ale speciei umane să aparțină unei alte categorii decât trăsăturile pe care le avem în comun cu vecinii noștri de evoluție. În cuvintele sale: „Suntem înzestrați cu abilități intelectuale

1. Bowlby, *Attachment and Loss*, vol. 1, p. 183.

și morale care sunt de prisos din punctul de vedere al nevoilor evolutive¹ și, de aceea, existența acestor abilități nu poate fi explicată prin mecanismul selecției naturale în vederea adaptării.

Darwin a rămas însă neclintit în convingerea sa că *natura non facit saltus* și, atunci când a scris *Descendența omului*, a căutat să demonstreze că diferențele dintre ființele umane și alte animale, deși semnificative, pot fi totuși armonizate cu teoria dezvoltării în trepte.² În opinia lui Darwin, simțul moral se află în continuitatea instinctelor sociale ale altor specii.³ Prin teoria selecției sexuale, el a dat o descriere avansată a resurselor pe care le are la dispoziție selecția naturală și a formulat ipoteza, preluată în zilele noastre de Steven Pinker și Geoffrey Miller, potrivit căreia multe dintre facultățile „superioare“ ale omului, cum ar fi arta și muzica, care par la prima vedere lipsite de orice funcție evolutivă, ar trebui privite ca rezultate ale selecției la nivel sexual.⁴ Mai târziu, Darwin a formulat o teorie a emoțiilor umane în care compara exprimarea lor prin

1. A.R. Wallace, *Natural Selection and Tropical Nature: Essay on Descriptive and Theoretical Biology*, Macmillan, London, 1891. A.R. Wallace, *Darwinism: An Exposition of the Theory of Natural Selection with Some of Its Applications*, Macmillan, London, 1889, cap. 15.

2. Charles Darwin, *The Descent of Man*, vol. 1, Appleton and Co., New York, 1871. [Trad. rom.: *Descendența omului și selecția sexuală*, Editura Academiei R.P.R., București, 1967 (n. tr.).]

3. *Ibid.*, pp. 71–72. [*Ibid.*, pp. 88–89 (n. tr.).]

4. Steven Pinker, *How the Mind Works*, Allen Lane, London, 1997, pp. 522–524; Geoffrey Miller, *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*, Doubleday, New York, 2000.

mimică și gesturi cu expresiile întâlnite la alte animale, cu scopul de a arăta că decalajul perceput dintre noi și verișorii noștri de evoluție nu e o dovadă a originii noastre separate.¹

GENETICĂ ȘI JOCURI

Această controversă a dobândit un cu totul alt caracter după studiul inovator despre genetica populației al lui R.A. Fisher.² Unele probleme care lui Darwin nu i-au dat pace toată viața – de pildă, selecția sexuală a unor trăsături disfuncționale (problema cozii de păun) sau „altruismul” insectelor (problema mușuroiului de furnici) – își schimbă radical datele atunci când procesul evolutiv nu mai este localizat la nivelul reproducerii sexuale a animalului, ci la nivelul replicării genelor.³ Mai mult, așa cum au arătat John Maynard Smith și G.R. Price într-un elegant eseu⁴, acest nou mod de a concepe selecția naturală, ca fiind determinată de „strategiile” de replicare ale genelor, permite aplicarea teoriei jocurilor în domeniul competiției genetice, ceea ce generează o soluție ingenioasă la o altă problemă

1. Charles Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, Appleton and Co., New York, 1898.

2. R.A. Fisher, *The Genetical Theory of Natural Selection* (1930), ed. a II-a revizuită, Dover, New York, 1958.

3. Vezi expunerea plastică din Helen Cronin, *The Ant and the Peacock: Altruism and Sexual Selection, from Darwin to Today*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

4. J. Maynard Smith și G.R. Price, „The Logic of Animal Conflict”, *Nature*, 246, 1973, pp. 15–18.

faimoasă – aceea a agresiunii, observată de Darwin și studiată în detaliu de Lorenz.¹ Rutul la cerbi poate fi explicat ca o „strategie evolutiv stabilă“: adică o strategie care permite reproducerea genelor cerbilor în timpul împerecherii și care, în același timp, asigură genelor ciutelor cel mai bun randament pentru investiția lor reproductivă. Această abordare, generalizată de către R. Axelrod², a avut consecințe profunde, demonstrând, de pildă, că ar putea exista un avantaj evolutiv în comportamentele de cooperare altruistă, chiar și atunci când ele nu țin de selecția de rudenie (ca atunci când liliecii femele își împart, se pare, prada de sânge cu alte femele mai puțin norocoase din colonie). Aceeași abordare a inspirat, totodată, o teorie generală a „altruismului“, capabilă să explice, potrivit susținătorilor ei, nu doar sacrificiul de sine neșovăitor al furnicii-soldat, ci și pe acela, plin de teamă și eroic, al soldatului uman.³ Pe scurt, se pare că suntem cu un pas mai aproape de demonstrarea afirmației lui Darwin potrivit căreia simțul moral se află în continuitatea instinctelor sociale ale altor specii.

1. Konrad Lorenz, *On Aggression*, trad. Marjorie Kerr Wilson, Harcourt Brace, New York, 1966.

2. R. Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, New York, 1984.

3. Vezi de pildă Matt Ridley, *The Origins of Virtue: Human Instincts and the Evolution of Cooperation*, Viking, London, 1991. E important să remarcăm că abordarea altruismului prin prisma teoriei jocurilor este diferită de teoria „adaptării inclusive“, propusă de W.D. Hamilton în „The Genetical Evolution of Social Behaviour“, *Journal of Theoretical Biology*, 7, 1964, pp. 1–16, potrivit căreia altruismul se extinde asupra rudelor proporțional cu gradul de rudenie.